

เกณฑ์ตัดสินความดี

5.1 อรหันตภาวะ กับ ความดี

อรหันตภาวะ คือสภาวะที่จิตปราศจากกิเลสอาสวะ และไม่ยึดถือในอารมณ์ใด ๆ การไม่ยึดถือในอารมณ์ต่าง ๆ โดยสิ้นเชิง เรียกว่าเข้าสู่นิพพาน นิพพานจึงเปรียบเสมือนเป็นความสำเร็จ คือถ้าบุคคลทำจิตให้ปราศจากกิเลสอาสวะและไม่ยึดถือในอารมณ์ใด ก็เรียกว่าประสบความสำเร็จ การกระทำต่าง ๆ ย่อมไม่เป็นไปเพื่อให้เกิดความทุกข์ เพราะเมื่อจิตกำหนดรู้อยู่ตลอดเวลา และไม่ยึดถือในอารมณ์เหล่านั้น ทุกข์ก็ไม่เกิด แต่การทำจิตให้ไม่ยึดถือในอารมณ์ใดเพียงชั่วขณะใดขณะหนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถทำได้ตลอดเวลา อย่างนี้เรียกว่าจิตสัมผัสกับนิพพานเพียงชั่วขณะ ขณะใดสัมผัสนิพพาน ขณะนั้นจิตก็สงบ

ผู้ที่อยู่ในอรหันตภาวะ ถือได้ว่าเป็นผู้ที่ทำความดี มีแต่ความดี เพราะในการกระทำนั้นจิตมีความสงบอยู่ตลอด ผู้ที่จิตสัมผัสนิพพานแล้วจึงจะเรียกว่าเป็นอรหันต์ และการกระทำของพระอรหันต์นั้นก็ถือเป็นกุศลกรรมโดยตลอด ก็เป็นการกระทำดีโดยตลอด แต่ถามองในแง่ของสภาพที่เรียกว่านิพพานแล้ว ความดีก็ไม่มี ความชั่วก็ไม่มี เพราะสภาพที่จิตสัมผัสนิพพานนั้น จิตจะคงไม่คิดทั้งดีและชั่ว ตรงกับที่มีคำกล่าวว่า ผู้ที่ถึงนิพพานนั้นเป็นผู้ที่มีบาปและบุญอันลอยเสียแล้ว ก็คงพ้นจากดีและชั่ว จึงจะเรียกว่านิพพาน ซึ่งในแง่ของจริยศาสตร์ เราต้องเรียกสภาพที่จิตสัมผัสนิพพานว่าเป็นความดี ทั้งนี้เพื่อจะได้นำมาเป็นกฎเกณฑ์ของความดีได้

จริยศาสตร์พยายามแสวงหาวิถีชีวิตที่ประเสริฐและถูกต้องให้แก่มนุษย์ พุทธธรรมจึงเป็นจริยศาสตร์และศาสนาในแง่ที่ว่านี้ คือเป็นจริยศาสตร์ในแง่ที่เสนออุดมการณ์ของชีวิต ซึ่งอุดมการณ์ของชีวิตตามความหมายของพุทธธรรมก็คือนิพพานนั่นเอง และคุณค่าของพุทธธรรมประการหนึ่งที่จะทำให้เกิดประโยชน์แท้จริงในทางจริยศาสตร์นั้น มีใช้อยู่ที่การมีความรู้ความเข้าใจในอุดมการณ์ของชีวิตแต่เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่การปฏิบัติตนให้บรรลุความสำเร็จแห่งอุดม

การนั้นด้วย ดังที่เรียกว่า เป็นการถึงพร้อมทั้งวิชาและจรณะ

ถึงแม้ว่านิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาซึ่งอาจใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความดีในแง่จริยศาสตร์ของพุทธศาสนาได้ก็ตาม แต่โดยทั่วไปปัญหาจริยศาสตร์ เรื่อง เกณฑ์ตัดสินความดีนั้น ผู้เขียนเห็นว่าอาจพิจารณาจากหลักธรรมของพุทธศาสนาในแง่โลกีย์ ไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงขั้นปรมาตม์ หรือชั้นโลกุตตร หรือถึงขั้นนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทก่อนก็ได้ เพราะจริยศาสตร์ เป็นเรื่องที่อยู่ในขั้นศีลธรรม เป็นกฎเกณฑ์หรือเป็นข้อกำหนดเพื่อที่จะใช้เป็นแนวทางตัดสินการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งว่าควรหรือไม่ควร ก็หรือชั่วอย่างไรเท่านั้น ฉะนั้นในแง่ของโลกุตตร หรือในแง่ของบุคคลที่ปฏิบัติธรรมถึงขั้นเป็นพระอรหันต์แล้วจะไม่นำมาพิจารณาในที่นี้ และโดยหลักการแล้วย่อมถือได้ว่าการกระทำของพระอรหันต์เป็นการกระทำที่ถือโดยตลอด เพราะคุณลักษณะของผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์นั้น ต้องเป็นผู้ที่กระทำความดีจนถึงขั้นสูงสุดของพุทธศาสนาแล้ว ก็อันควรกระทำ (เพื่อกับทุกซ์สำหรับตนเอง) ย่อมไม่มีอีกแล้ว¹ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าพระอรหันต์คือผู้ที่จิตปราศจากกิเลสสาสวะทั้งปวง คือเป็นผู้ที่สิ้นราคะ โทสะ และโมหะแล้ว ซึ่งราคะ โทสะ และโมหะนี้เป็นรากเงาของความชั่ว เมื่อตัดรากเงาของความชั่ว หรือหมกเชื้อที่จะก่อให้เกิดความชั่วแล้ว ก็ย่อมเหลือแต่ความดีอันเป็นสิ่งตรงข้ามกับความชั่ว แต่พระอรหันต์ก็ยังคงกระทำการต่าง ๆ อย่างที่บุคคลทั่วไปต้องกระทำ เช่นต้องบริโภคอาหาร ต้องพักผ่อน เป็นต้น แต่การกระทำต่าง ๆ ไม่เป็นไปเพื่อให้จิตเกิดกิเลส หรือราคะ โทสะ โมหะอีกต่อไป เช่นการบริโภคก็ไม่บริโภคเพื่อเล่น ไม่บริโภคเพื่อมัวเมา ไม่บริโภคเพื่อประเทืองผิว ไม่บริโภคเพื่อประดับ บริโภคเพียงเพื่อความคงอยู่แห่งกายนี้ เพื่อยังอรรถภาพให้เป็นไป เพื่อระงับความหิวกระหาย² โดยสรุปแล้วก็คือบริโภคเพื่อใ้ร่างกายมีชีวิตอยู่ตามปรกตินั่นเอง

ฉะนั้นในการพิจารณาเรื่องการกระทำ ก็ ชั่ว จึงจะพิจารณาการกระทำในลักษณะที่อยู่ในระหว่างทางที่จะถึงนิพพาน เพราะขอบเขตของจริยศาสตร์นั้นไม่ถึงขั้นนิพพาน แต่

¹ ฎ ส. 26/251/314, ส. 30/1377/518

² ฎ ส. 32/159/241

อยู่ในชั้นสมมุติ หรือในเรื่องโลก ๆ หรือในระบอบที่ยังต้องมีอตฺตา มีตัวเรา มีของเรา มีตัวเขา มีของเขาอยู่ ซึ่งเป็นความจริงระบอบหนึ่งที่พุทธศาสนารับรอง

5.2 กรรม กับ เจตนา

คำว่ากรรม แปลตามตัวว่าการกระทำ มีความหมายเกี่ยวเนื่องกับคำว่าวิบาก ซึ่งแปลตามตัวว่าผลที่เกิดขึ้น ฉะนั้นเมื่อมีการกระทำ (กรรม) ก็ย่อมมีผล (วิบาก) อย่างใด อย่างหนึ่งเกิดขึ้น ผลนั้นอาจเป็นกุศลหรืออกุศล ก็คือหรือชั่วได้ กรรมที่ย่อมก่อให้เกิดวิบาก ที่เป็นกุศล กรรมชั่วย่อมก่อให้เกิดวิบากที่เป็นอกุศล เช่นนี้จึงแสดงว่า คี. หรือชั่วนั้นอยู่ที่กรรมหรือการกระทำ

ดังมีพุทธพจน์ยืนยันในเรื่องนี้ว่า

... สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลว และประณีตได้ ³

... บุคคลจะชื่อว่า เป็นคนชั่ว เพราะชาติก็หาไม่ จะชื่อว่า เป็นพราหมณ์ เพราะชาติก็หาไม่ ที่แท้ชื่อว่า เป็นคนชั่ว เพราะกรรม ชื่อว่า เป็นพราหมณ์ เพราะกรรม เป็นชาวนา เพราะกรรม เป็นคิลปิน เพราะกรรม เป็นพอกา เพราะกรรม แม เป็นโจรก็เพราะกรรม ⁴

ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าการกระทำอย่างไรจึงจะเรียกว่า คี. ต่างกับการกระทำที่ชั่วอย่างไร สิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาอีกประการหนึ่งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระทำก็คือเรื่องเจตนา เรื่องของเจตนานี้มีพระพุทธพจน์กล่าวว่า " ภิกษุทั้งหลาย เจตนา นั้นเองคือกรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำการค้ำกาย วาจา ใจ " ⁵ ฉะนั้นเจตนาจึงหมายถึงสภาพนึกคิด หรือ

³ม. 22/581/457

⁴ม. 20/707/747

⁵อ. 22/334/464

ความจริงใจ คือต้องคิดไว้ก่อนแล้วจึงกระทำ เจตนาจึงเป็นแก่นสำคัญที่สุดของการกระทำ เป็นสาระที่ทำให้การกระทำมีความหมาย การกระทำที่มีใจเกิดจากความจริงใจ ไม่อาจเรียกได้ว่า เป็นการกระทำ เรื่องนี้มีตัวอย่างกล่าวไว้ในพระวินัยปิฎก เล่ม 1 หน้า 498 ว่า

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งปลุกอาสาสนะอยู่ที่โรงอาหารในละแวกบ้าน ได้เหยียบขอนไม้ที่เขานำมาเพื่อทำกรกเซไปทับเด็กคนหนึ่งตาย แล้วมีความรังเกียจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกแล้วละกรรมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค ฯ ตรัสถามว่า กูกรภิกษุ เธอคิดอย่างไร

- ภิก. ขาพระพุทธเจ้ามีใจจริงใจ พระพุทธเจ้าขา
- ภ. กูกรภิกษุ ภิกษุไม่จริงใจ ไม่ต้องอาบัติ

หรืออีกเรื่องหนึ่งว่า

ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวี่ช่วยกันสร้างวิหารที่อยู่ ภิกษุรูปหนึ่งอยู่ข้างล่าง ยกศิลาส่งขึ้นไป ศิลาที่ภิกษุอยู่ข้างบนรับไว้ไม่มั่น โคนตกทับกระหม่อมภิกษุอยู่ข้างล่าง ถึงมรณภาพแล้ว เธอมีความรังเกียจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกแล้วละกรรมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค ฯ ตรัสถามว่า กูกรภิกษุ เธอคิดอย่างไร

- ภิก. ขาพระพุทธเจ้ามีใจจริงใจ พระพุทธเจ้าขา
- ภ. กูกรภิกษุ ภิกษุไม่จริงใจ ไม่ต้องอาบัติ

ตามที่ยกตัวอย่างมานี้ แสดงว่า การกระทำของภิกษุนั้นไม่มีผล คือวิบาก เพราะไม่ต้องอาบัติ หรือไม่มีความผิด เมื่อการกระทำนั้นไม่มีผล เพราะเหตุที่มีใจจริงใจ จึงไม่เรียกว่า เป็นกรรม ฉะนั้นการกระทำที่มีใจจริงใจจึงไม่อาจที่จะนำมาตัดสินได้ว่าเป็นการกระทำที่ถูกหรือผิด คือหรือชั่ว ซึ่งตรงกับหลักทั่ว ๆ ไปทางจริยศาสตร์ที่ถือว่า การกระทำที่จะนำมาตัดสินว่าดีหรือชั่วนั้นต้องเป็นการกระทำที่เกิดจากความจริงใจ ไม่ใช่เกิดจากการถูกบังคับจากภายนอกโดยไม่มีทางเลือก เมื่อกล่าวได้ว่าดีหรือชั่วนั้นอยู่ที่การกระทำ และเจตนาคือการกระทำ จึงกล่าวได้ว่าดีหรือชั่วนั้นอยู่ที่เจตนา ดังมีกล่าวไว้ในเรื่องเดียวกันว่า

ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวี่ ช่วยกันสร้างวิหารที่อยู่ ภิกษุรูปหนึ่งอยู่ข้างล่าง ยกศิลาส่งขึ้นไป ภิกษุอยู่ข้างบนมีความประสงค์จะให้ตาย จึงปล่อยศิลาลงบนกระหม่อมภิกษุอยู่ข้างล่าง ภิกษุอยู่ข้างล่างนั้นถึงมรณภาพแล้ว เธอมีความรังเกียจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกแล้วละกรรมังหนอ จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค ฯ ตรัสถามว่า กูกรภิกษุ เธอคิดอย่างไร

ภิก. ข้าพระพุทธเจ้ามีความประสงค์จะให้ทนาย พระพุทธเจ้าข้า

ภ. กุรกริกษุ เขตของอาบิชิปาราชิกแล้ว

ตอบปัญหาที่ว่า การกระทำอย่างไร เรียกว่าดี การกระทำอย่างไร เรียกว่าชั่ว เมื่อพิจารณาตามหลักพุทธศาสนาที่ถือเจตนา เป็นตัวชี้ขาดลักษณะของการกระทำแล้ว เราจึงตอบได้ว่า กรรมดีหรืออกุศลกรรมก็คือการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี กรรมชั่วหรืออกุศลกรรมคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาชั่ว การกระทำประการแรกก่อให้เกิดผลที่เป็นกุศล การกระทำประการหลังก่อให้เกิดผลที่เป็นอกุศล

ปัญหาต่อมาคือ เจตนาอย่างไรจึงจะเป็นกุศล เจตนาอย่างไร เป็นอกุศล พุทธศาสนาให้คำตอบสำหรับปัญหานี้ไว้อย่างชัดเจนว่า เจตนาที่เกิดจากกุศลมูล (ต้นตอของความดี) อันได้แก่ โลภะ โทสะ อโมหะ คือเจตนาดี เจตนาที่เกิดจากอกุศลมูล (ต้นตอของความชั่ว) อันได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ คือเจตนาชั่ว ดังมีหลักฐานปรากฏในพระสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะ 3 ประการนี้ เป็นเหตุให้เกิดกรรม คือ โลภะ โทสะ โมหะ กรรมใดที่กระทำด้วยโลภะ เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นที่เกิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นเป็นโทษ กรรมนั้นก่อให้เกิดทุกข์ กรรมนั้นนำไปสู่การเกิดกรรม กรรมนั้นไม่นำไปเพื่อความดับกรรม กรรมใดที่กระทำด้วยโทสะ ... กรรมใดที่กระทำด้วยโมหะ ... กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นเป็นโทษ กรรมนั้นก่อให้เกิดทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย ลักษณะ 3 ประการนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม คือ โลภะ โทสะ อโมหะ กรรมใดที่กระทำด้วยโลภะ เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นที่เกิด กรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่เป็นโทษ กรรมนั้นก่อให้เกิดความสุข กรรมนั้นนำไปสู่การดับกรรม กรรมนั้นไม่นำไปสู่การเกิดกรรม กรรมใดที่กระทำด้วยโทสะ ... กรรมใดที่กระทำด้วยโมหะ ... กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นไม่เป็นโทษ กรรมนั้นก่อให้เกิดทุกข์ ...⁶

คำว่า " กรรม " ใช้ในความหมายเป็นกลาง ๆ ไม่ใช่ ดี หรือ ชั่ว แต่เพียงอย่างเดียว ถ้าเจตนาดี กรรมนั้นก็เป็นการดี ถ้าเจตนาชั่ว กรรมนั้นก็เป็นการชั่ว

⁶อ. 20/551/338 - 339

5.3 การตัดสินความผิดหลักเจตนา

การที่พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า เจตนาที่เกิดจากอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นเจตนาดี เพราะพระพุทธองค์ทรงมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการมิให้บุคคลมีความเบียดเบียนตนเอง เหตุที่ผู้เขียนกล่าวเช่นนี้เพราะว่า เมื่อพิจารณาการกระทำที่เกิดจากเจตนาดีแล้ว เห็นได้ว่า เจตนาที่เกิดจาก อโลภะ อโทสะ อโมหะ นั้น เป็นเหตุที่ทำให้บุคคลกระทำการอันไม่ประกอบด้วยความเบียดเบียน เพราะถ้าบุคคลมีความโลภ อยากร่ำรวยของผู้อื่น หรือหิบบของผู้อื่นมาเป็นของตน ก็เท่ากับเป็นการ เบียดเบียนผู้อื่น หรือบุคคลมีความโกรธ ก็อาจจะทำร้ายผู้อื่นด้วยความโกรธ การทำร้ายผู้อื่นก็เป็นการ เบียดเบียนนั่นเอง ผลที่เกิดจากการ เบียดเบียนย่อมเป็นทุกข์ทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งทุกข์เกิดเพราะจิตของผู้เบียดเบียนนั้นยึดอยู่ในอารมณ์อย่างหนึ่ง คือ ความโกรธ ความโกรธที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้นั้นเป็นทุกข์ทางใจ เป็นการเบียดเบียนตนเอง ส่วนการทำร้ายร่างกายผู้อื่นให้ได้รับความเจ็บปวด เป็นการ เบียดเบียนผู้อื่น เป็นทุกข์ทางกายที่เห็นได้ชัด และการกระทำที่ก่อให้เกิดทุกข์นั้น ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งไม่ควรทำ ดังมีพระสูตรรับรองในเรื่องนี้ว่า

...เราปรารถนาจะทำกรรมใดควมกาย ... วาจา ... ใจ กายกรรม ... วจีกรรม ... มโนกรรมของเรานี้พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อเบียดเบียนทั้งคนทั้งผู้อื่น กายกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบากดังนี้ไซ้ กรรมเห็นปานนี้ เธอไม่พึงทำควมกาย ... วาจา ... ใจ โดยส่วนเดียว แต่ถาเมื่อเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารถนาจะทำกรรมใดควมกาย ... วาจา ... ใจ กายกรรม ... วจีกรรม ... มโนกรรมของเรานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อเบียดเบียนทั้งคนทั้งผู้อื่น กายกรรม ... วจีกรรม ... มโนกรรมนี้เป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ กรรมเห็นปานนั้น เธอพึงทำควมกาย ... วาจา ... ใจ ...

แต่อย่างไรก็ตามการพิจารณาการกระทำว่า ดี หรือ ชั่ว นั้น ทางพุทธศาสนาถือเอาเจตนาเป็นสำคัญ เพราะถือว่าเจตนาดีนั้นคือกรรม และเจตนาดีนั้นเป็นมโนกรรม ย่อมเกิด

ก่อนผล คือกายกรรม หรือจิกรรม ฉะนั้นการตัดสินใจกระทำจึงถือเจตนาเป็นหลัก ส่วนผลที่จะเกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน ไม่สามารถจะนำมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจกระทำว่า 'ดีหรือชั่วได้' เมื่อเจตนาเป็นสิ่งที่สำคัญกว่าผลที่เกิดขึ้น พุทธศาสนาจึงถือเจตนาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจกระทำ

การถือหลักเจตนาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจกระทำ อาจเกิดปัญหาได้ว่า เราจะทราบได้อย่างไรว่า ผู้ใดคนหนึ่งที่ทำกร่างอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น มีเจตนาอย่างไร ปัญหานี้ตอบได้ว่าดูจากการกระทำ เพราะกรรมเป็นเครื่องสื่อเจตนา แต่ว่าการที่บุคคลกระทำดีหรือกระทำชั่วนั้น ตัวเองเท่านั้นที่จะเป็นผู้รู้เอง แม้จะหลอกผู้อื่นได้ แต่ตนเองก็ย่อมรู้ถึงความจริงเป็นอย่างไร ดังมีพระพุทธพจน์กล่าวว่

...กรรม 3 อย่างนี้ เป็นของอันบุคคลพึงเห็นเอง หากความทุกข์โทรมมิได้ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรนอมเข้ามาในตน อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน ... คือการที่บุคคลเป็นผู้กำหนด คึงใจที่จะเบียดเบียนตนเองบาง คึงใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นบาง คึงใจที่จะเบียดเบียนทั้งตนเองทั้งผู้อื่นบาง เพราะราคะ ... โทสะ ... โมหะเป็นเหตุ เมื่อละราคะ ... โทสะ ... โมหะไคแล้ว ย่อมไม่คึงใจที่จะเบียดเบียนตนเองบาง ย่อมไม่คึงใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่นบาง ย่อมไม่คึงใจที่จะเบียดเบียนทั้งตนเองทั้งผู้อื่นบาง นี้เป็นกรรมอันบุคคลพึงเห็นเอง⁸

การกล่าวเช่นนี้แสดงว่า พุทธศาสนาให้ความสำคัญกับปัจเจกชน เพราะเน้นปัจเจกชน หรือบุคคลเป็นสำคัญ หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า ปัจเจกชนนั้นจะต้องคึงก่อนผู้อื่นหรือส่วนรวม จึงจะดีได้ เรื่องนี้มีพระพุทธพจน์สนับสนุนว่า

กฺุกรจุนทะ ผู้ที่ตนเองจมอยู่ในเปือกตมอันลึกแล้ว จักยกขึ้นซึ่งบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปือกตมอันลึก ขอนี้เป็นฐานะที่จะมีไค ฯ
ผู้ที่ตนเองไม่จมอยู่ในเปือกตมอันลึก จักยกขึ้นซึ่งบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปือกตมอันลึก ขอนี้เป็นฐานะที่จะมีไค ฯ
ผู้ที่ไม่ฉีกตน ไม่แนะนำตน ไม่กับสนิทด้วยตนเอง จักฉีกสอน จักแนะนำผู้อื่น จักใหญ่ผู้อื่นกับสนิท ขอนี้เป็นฐานะที่จะมีไค ฯ
ผู้ที่ฉีกตน แนะนำตน กับสนิทด้วยตนเอง จักฉีกตน จักแนะนำผู้อื่น จัก

⁸ ส. 28/648/544

ข้าพเจ้านั้นบุคคลทั่วไปยอมศิโรราบ แต่ในศาสนาทุกศาสนาก็กำหนดการกระทำดังกล่าวนี้ ซึ่งหลักธรรมในพุทธศาสนาก็ถือหลักอนุวัตรตามโลกเช่นเดียวกัน หมายความว่าชาวโลกเขาถือประเพณีนิยมว่าการข้าพเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีใครสรรเสริญ ทางศาสนาก็ถือหลักนั้นด้วย

ขอยกปัญหาตัวอย่าง เพื่ออธิบายหลักเกณฑ์ตัดสินความดีของพุทธศาสนา เพื่อพิจารณาบางปัญหาค้างนี้

ปัญหาที่ยกมาอย่างมากที่สุดปัญหาหนึ่งคือ ปัญหาเรื่องหมอกับคนไข้ โดยสมมุติว่า ในกรณีนี้หมอกโกหกคนไข้ (พูดสิ่งที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริง) แล้วมีโอกาสทำให้คนไข้หายป่วย ก็อาจทำให้คนไข้มีกำลังใจสามารถเยียวยารักษาได้ กับกรณีที่หมอพูดความจริง แต่อาจทำให้คนไข้ตกใจถึงกับช็อคตายได้ เพราะเป็นโรคร้ายแรง ในกรณีเช่นนี้ ถ้าหมอกโกหกคนไข้แล้วทำให้คนไข้หายป่วย ถามว่าการกระทำของหมอเป็นการกระทำที่ดีหรือไม่

ปัญหานี้ถ้าถือตามพุทธมคิ ย่อมตอบได้ว่า การกระทำของหมอเป็นการกระทำที่ดี เพราะเป็นการกระทำที่เกิดจากเจตนาดี คือความไม่เบียดเบียน หมอที่พูดไม่จริงเรื่องโรคแก่คนไข้ เพื่อรักษากำลังใจของคนไข้ไม่ให้เสีย การพูดไม่จริงในคราวเช่นนี้ ถึงจะผิดตามคำบัญญัติของศีล ก็ไม่เป็นการผิดวัตถุประสงค์ของศีลไปทีเดียว เพราะเมื่อพิจารณาถึงเจตนารมณ์ของศีลแล้ว จะเห็นได้ว่า ศีลข้อนี้ก็มีจุดประสงค์เพื่อให้บุคคลรักษาประโยชน์ของกันและกันด้วยความจริง คือมุ่งหมายให้ไม่เบียดเบียนกันด้วยวาจา อาศัยความมุ่งหมายดังกล่าว เมื่อพูดทำลายประโยชน์ของกันและกัน เช่นพูดถึงภัยเจตนาร้าย เป็นการตีบดม ส่อเสียด นินทาว่าร้าย เพื่ออกเขาให้เลวลงบ้าง ยกตนขึ้นบ้าง ถึงจะเป็นความจริง ก็ถือว่าเป็นการผิด เพราะผิดความมุ่งหมายของศีลที่บัญญัติขึ้น มีกล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าเองตรัสวาจาที่จริงและมีประโยชน์ ทั้งถูกทั้งเหมาะแก่กาลเวลา และนอกจากที่ทรงบัญญัติศีลให้เว้นจากพูดมุสาแล้ว ยังตรัสให้เว้นจากการพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้ประโยชน์ด้วย¹¹

กรณีที่ยกมานี้ แสดงว่าหมอมิเจตนาที่ไม่ต้องการจะเบียดเบียนคนไข้ด้วยวาจา จึง-

¹¹ ฎ ม. 19/94/110

กล่าวสิ่งที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริง เพราะถ้ากล่าวความจริงแล้วทำให้คนไขตาย ย่อมเป็นการเบียดเบียนคนไข้ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนั้นย่อมไม่มีผู้ใครสรรเสริญด้วย ฉะนั้นการกระทำนี้จึงเรียกว่า เป็นการกระทำที่ผิด

อีกปัญหาหนึ่งคือเรื่องสมมุติที่ว่า เรือโดยสารลำหนึ่งมุ่งหน้าจะไปยังเกาะแห่งหนึ่ง แต่พบว่าเรือแตกเสียก่อนกลางทาง ก. ไค้ขอนไม้ท่อนหนึ่งพอที่จะพาไปสู่เกาะนั้นได้ เผอิญขอนไม้ดังกล่าวก็เกาะไปไค้คนเดียว ก. ตัดสินใจว่าควรให้ขอนไม้นี้แก่พ่อของตนหรือหมอคนหนึ่ง ซึ่งกำลังจะไปรักษาโรกระบาดที่เกาะนั้นดี ถ้าให้พ่อก็ช่วยไค้เพียงชีวิตเดียว แต่ถ้าให้หมอก็ช่วยไค้อีกหลายร้อยชีวิต

ปัญหานี้ถ้าถือตามพุทธมคดีย่อมตอบได้ว่า ก. ควรให้ขอนไม้แก่พ่อ เพราะถ้าพิจารณาที่เจตนา เห็นได้ว่าเป็นเจตนาที่ดีแน่สำหรับการช่วยชีวิตบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพราะการช่วยชีวิตก็เท่ากับเป็นการไม่เบียดเบียน ถ้าปล่อยให้ตายก็จะเป็นการเบียดเบียนโดยทางอ้อม แต่ควรจะช่วยชีวิตใครในเมื่อจะต้องเลือกระหว่างบุคคล 2 คน คือ พ่อ กับ หมอ ถ้าจะให้เป็นการกระทำที่ดีตามแนวทางแห่งพุทธศาสนา ก. จะต้องช่วยพ่อ เพราะนอกจากเจตนาดีแล้ว การช่วยพ่อยังเป็นการแสดงกตเวทิต่อบุพการี คือผู้มีอุปการะแก่เราก่อน กล่าวคือพ่อเป็นผู้ก่อกำเนิดแก่เรา ตามหลักพุทธศาสนาถือว่ากตเวทิต่างนี้เป็นสิ่งที่ดีและในสถานการณ์ที่ต้องเลือกระหว่างไค้อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ก. ควรเลือกสิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งพ่อเป็นผู้มีอุปการะคุณแก่เรามากที่สุด ระดับของความเป็นผู้มีอุปการะคุณของพ่อย่อมมากกว่าหมอนั้น การที่ ก. ให้ขอนไม้แก่พ่อจึงเป็นการกระทำที่ดี

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เห็นได้ว่าการกระทำที่ดีอันเกิดจากเจตนาที่ไม่มีโลก โกรธ หลง เจื้อยป็นก็ดี ความไม่เบียดเบียนก็ดี ล้วนเป็นทางให้เข้าไปใกล้จุดหมายสูงสุด หรือความดีสูงสุดของพุทธศาสนา อันได้แก่นิพพานทั้งสิ้น ในการที่บุคคลใดไม่เบียดเบียน จิตของบุคคลนั้นจะต้องไม่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เพราะถ้ามีความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็เท่ากับยังเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น ซึ่งถ้ามีน้อยเท่าใดก็ยิ่งละการเบียดเบียนไค้มากขึ้น เรียกไค้ว่ามีความเบียดเบียนน้อยลงเท่าใด ก็ไค้มากขึ้นเท่านั้น ถ้าละความโลภ ความโกรธ ความหลงไค้หมด ก็เรียกไค้ว่าสัมพัสนิพพาน อันเป็นเกณฑ์ความดีในขั้นสูงสุดของพุทธศาสนา